

Fichtova teorie sebevědomí

Martin Vrabec (ed.)

Tato kolektivní monografie vznikla v rámci grantového projektu Grantové agentury České republiky 401/07/0489 „Problematika sebevědomí ve Fichtově transcendentální filosofii“.

Ediční rada VITA INTELLECTIVA:

Mgr. Aleš Novák, Ph.D. (předseda); doc. PhDr. Roman Dykast, CSc.;
Mgr. Josef Fulka, Ph.D.; prof. Miroslav Petříček, Dr.; doc. PhDr. Karel Thein, Ph.D.

Recenzenti:

prof. PhDr. Milan Sobotka, DrSc.; Mgr. Jiří Chotaš, Ph.D.

Editor © Martin Vrabec, 2008

© Jindřich Karásek, Jan Kuneš, Stefan Lang, Alexander Schnell,

Jürgen Stolzenberg, Martin Vrabec, Richard Zika, 2008

Translation © Jindřich Karásek, Martin Vrabec, Richard Zika, 2008

© Togga, 2008

ISBN 978-80-87258-05-7

OBSAH

Úvod	7
Martin Vrabec, Richard Zika	
Metafyzika <i>Základu všeho vědosloví</i> J. G. Fichta	9
Richard Zika	
Fichte čte Kanta. K Fichtově interpretaci Kantova ‘Já myslím’ v <i>Druhém úvodu do vědosloví</i>	17
Jindřich Karásek	
Intelektuální názor ve filosofii J. G. Fichta	71
Martin Vrabec	
Fichtovo první vědosloví	97
Jan Kuneš	
Identita, individualita a intersubjektivita.	
Robert B. Brandom a Fichte	145
Jürgen Stolzenberg	
Fichte, Robert Nozick a sémantika výrazu „já“	159
Stefan Lang	
Transcendentalismus ve <i>Wissenschaftslehre 1804²</i> J. G. Fichta	173
Alexander Schnell	
O důstojnosti člověka	191
Johann Gottlieb Fichte	
<i>Zusammenfassung</i>	195
<i>Seznam použitých zkratek</i>	197
<i>O autorech</i>	199

Navzdory názoru, který je mezi analytickými filozofy ještě stále velmi rozšířen, není možno Fichtovy analýzy lidského sebevědomí diskvalifikovat jako nevýznamné. Naopak. To, o co v nich věcně šlo, je ve filosofických diskusích v odlišném rouše stále živé a zůstalo zachováno. Filosofická obec si toho nepovšimla. Bylo by nanejvýš záhodno, aby renesance německé klasické filosofie, která v posledních letech v stále větší míře pokračuje, znovu navázala i na pokantovské úvahy týkající se fenoménu sebevědomí.

Přeložil Martin Vrabec

TRANSCENDENTALISMUS VE WISSENSCHAFTSLEHRE 1804² J. G. FICHTA

ALEXANDER SCHNELL

Pro Fichta dospěla filosofie explicitně k sobě samé teprve skrze Kantovu transcendentální filosofii. Abychom to posoudili v celém dosahu, musí být tato transcendentální filosofie samotná nejprve *pochope*na a – což přináší nemalé obtíže – *předvedena* ve svém základním principu. Předně se tedy budeme ptát, jak Fichte pojímá samu transcendentální filosofii. Za tímto účelem lze vydvihnout následující hlavní aspekty:

1. Transcendentální filosofie odkryla princip poznání *a priori* (přičemž tento princip nemusí být *jednou* větou, nýbrž může rovněž spočívat v několika systematizovaných větách). Fichte označuje „poznání“ poznání *a priori* jako „absolutní vědění“. Jak uvidíme, je transcendentální filosofie (jako výraz onoho absolutního vědění) schopna tento princip systematicky zdůvodnit.
2. Jde tedy přitom o specifické poznání poznání *a priori*, jednak proto, že nemá žádný pozitivní obsah – který Fichte nazývá „historický“¹ –, a jednak proto, že je poznáním, jež chápe regres k *podmínkám* možnosti poznání jako odpověď na problém

¹ Kritika *historického* vědění, jež je rozvinuta na samém začátku *Wissenschaftslehre 1804*², musí být chápána jako kritika (zaměřená především – i kdyby si to byl Fichte neuvědomoval – na Hegela) každé filosofie, která popírá možnost *transcendentálního* zdůvodnění vědění (beze všeho vztážení k pozitivnímu obsahu).

statusu absolutního principu poznání – který nemůže být ani jen čistě kategorický (pak by pro něj musel být znovu nalezen zdůvodňující princip) ani pouze hypotetický (pak by nebylo srozumitelné, jak může hypotetický princip zdůvodňovat kategorické poznání). Přitom však navíc tyto podmínky možnosti nesmějí být pouze „logickými“, čistě formálními podmínkami.

3. Transcendentální filosofie musí dedukovat *fenomenální status* poznaného (pokud se toto musí vztahovat k prostorovému, popř. časovému obsahu) a korelativně *vědomí* (myšlení empirického Já).
4. A konečně musí zdůvodnit vztah *k bytí, k realitě* – tento bod odpovídá druhému, který stanovuje, že transcendentální podmínky poznání nesmějí být čistě logickými podmínkami!

Ve druhém vydání *Kritiky čistého rozumu* definoval Kant transcendentální poznání jako poznání, jež se zabývá „naším způsobem poznání předmětů [...], pokud má být toto poznání možné *a priori*“², tj. pregnančně formulováno: jako „poznání“ poznání *a priori*. Jak víme, vyžaduje toto „poznání“, jež není poznáním „ve vlastním smyslu“³, od kritického filosofa, aby vyložil *podmínky možnosti* poznání, pokud se vztahuje ke zkušenosti – přičemž tyto podmínky se ani neredukují na to, co nám poskytuje bezprostřední smyslová zkušenost, ani nemožou být převedeny na racionalistické poznání *a priori* z pojmů. Tyto podmínky naopak otevírají zcela nové a originální pole poznání – je jím právě pole transcendentálního poznání, přístupné tomu, komu vzešel „transcendentální smysl“.

Ačkoli je tedy Fichte zavázán kantovské perspektivě, přesto podle něj musí transcendentalismus, aby skutečně mohl být pochopen ve svém kořeni, zaujmout rovněž perspektivu spinozistickou (přičemž se však jedná o spinozismus od základů „re-

formovaný“); podle Fichta pojal Kant absolutní vědění, transcendentální vědění (tj. ono poznání poznání *a priori*, jímž jsme se právě zabývali), nikoli v jeho „samostatnosti“ (pojem, jež přivádí k výrazu jak substancialitu, tak i – v onom „samo-“ – *transcendentální subjektivitu*), nýbrž jen jako obecné určení jeho tří *původních modifikací* (jež podle Fichta odpovídají stanoviskům tří *Kritik*). Fichte se tím nijak nevzdává vztahu ke Kantovi, neboť zůstává samozřejmě věrný jeho základnímu úmyslu – vykázat podmínky zdůvodnění vědění jako vědění.

Cílem a úmyslem *Wissenschaftslehre 1804*² je tedy objasnit *substancialní* charakter vědění (to je zcela jasně již ve druhé, avšak ještě explicitnější výraz to získává ve třetí přednášce *Wissenschaftslehre 1804*²). Co znamená tento jistě trochu záhadný termín?

Zjevně může být chápán čtverým způsobem: 1) Předně je jím vyjádřeno, že transcendentalismus (podle Fichta) může být *založen*, tj. *zdůvodněn*, a učiněn průhledným pro sebe sama pouze porozuměním tomu, že vědění je principem bytí, a nikoli naopak. 2) Za druhé chce Fichte sjednotit to absolutní (*das Absolute*) a vědění (v „absolutním vědění“ samém): jednak má být vědění poskytnut živý „obsah“⁴ (již sám Kant přece kladl transcendentální logiku do opozice vůči formální logice jako zcela bezobsažné); a jednak je-li vědní *absolutní*, pak musí být jasně stanoveno, jak je možné o tom absolutním, odděleném, vědět, a to tím spíše, že vědění překonává či ruší oddělení, jež tuto absolutnost charakterizuje. Musí být tedy ukázáno, že vědění není nic, co by se připojovalo k bytí zvenčí, nýbrž je ve skutečnosti jeho důvodem. 3) Za třetí: Výraz „substancialita vědění“ ohlašuje jednotu sebekonstrukce absolutního a následně konstrukce vědění, jež vědoslovec provádí. 4) A konečně za čtvrté chce Fichte zohlednit *jednotu* vědění: jestliže vím něco, a pak něco jiného atd., mění se obsah vědění, avšak fakt, že něco vím, se nemění – Fichte toto trvání, tuto stabilitu, explicitně označuje titulem „substancialita“

2 Kant, I., *Kritika čistého rozumu*, přel. J. Loužil, OIKOYMENH, Praha 2001, s. 48 (B 25).

3 Tamt., s. 92 (A 78/B 103).

4 Tento obsah nesmí být chápán jako „moment“ sebe samo rozvíjejícího vědění (ať již fenomenologického nebo encyklopedického, viz Hegel), nýbrž odpovídá celku určení *a priori* činných vědění vědění, jež mají být geneticky konstruována.

vědění. Jak bylo již jasně ukázáno v *Základu všeho vědosloví*, není tato substancialita kvalitou či akcidentem nějakého substancialního Já spočívajícího v základu, nýbrž korelátém vznikání: vyplývá z „konání“ rozumu, výrazu jeho nejvyšší svobody. A jestliže Fichte toto transcendentální vědění nazývá „absolutní vědění“, nesmí být v žádném případě zaměňováno za hegelovské absolutní vědění: zatímco je pro Hegela vědění *pojaty*m vědění, pojímáním poznávaného, což implikuje, že toto vědění je možné jen díky rozvíjení svého obsahu (čímž racionalista Hegel prokazuje, že je právě tak empiristou) – žádné pojetí bez pojatého –, filosofuje Fichte skutečně v abstrakci (tj. abstrahuje ode všeho historického obsahu), avšak v abstrakci, jež je pro něj *nutná* k tomu, aby se vůbec dalo mluvit o vědění.

Dříve než přejdeme k obsahu *Wissenschaftslehre 1804*², musíme se krátce věnovat obtížné otázce po struktuře textu. Zde se vyplatí povšimnout si toho, nač Fichte upozorňuje posluchače na konci XXVIII. přednášky. Zmiňuje se tam, že se vědění dělí na 5 × 5 = 25 základních určení či hlavních momentů. Tato terminologie není nahodilá: řeč není výlučně o *syntézách* vědění. Jelikož Fichte tato určení podrobně neobjasňuje, musíme se o bližší zachycení jejich obsahu pokusit my, čtenáři a komentátoři. Zdá se, že zahrnují jak *syntézy* (dvou disjunktivních členů), tak i reflexe o *způsobech postupu* a *nahlížení* dříve stanovených obsahů. Abychom společně postihli tyto různé způsoby jednání, posloužíme si pojmem „(genetická) konstrukce“. Z důvodů, jejichž předvedení přesahuje možnosti této studie, máme za to, že struktura *Wissenschaftslehre 1804*³, jak ji analyzoval Martial Guéroult ve svém průkopnickém díle *L'évolution et la structure de la doctrine de la science chez Fichte*⁵ a kterou ve všem podstatném převzali Didier Julia a Joachim Widmann, není předvedena zcela přesně. Navrhujeme proto následující dělení:

Konstrukce	Bytostná určení	Přednášky
I.–V.	schéma P-S-B (pojem-světlo-bytí)	I.–VIII.
VI.–X.	různé idealismy a realismy	IX.–XIII.
XI.–XV.	živé bytí; Má-li; Od	XIV.–XX.
XVI.–XX.	geneze absolutního principu učení o pravdě: teorie obrazu (jistota)	XXI.–XXV.
XXI.–XXV.	učení o rozumu a dedukce fakticity	XXVI.–XXVIII.

* * *

Pokusme se nyní blíže objasnit Fichtovo chápání kantovského transcendentalismu v jeho založení ve třech *Kritikách*. To je předmětem prvních dvou přednášek (= historického zkoumání, které má především vyzdvihnout vztah k tomuto transcendentalismu a vymezit se vůči němu). Fichte zdůrazňuje, že pro každou filosofii *jako* filosofii znamená filosofovat bytostně převádět každé dělení, každou disjunkci, na původní jednotu – přičemž vzniká otázka, *co* je tato jednotu a *co* činí. Fichte dále vykládá, že Kantův transcendentalismus je založen v náhledu, že ve skutečnosti existuje ještě jedna disjunkce tam, kde filosofové vždy předpokládali jednotu. Touto jednotou byla jednotu bytí o sobě. Disjunkcí odkrytou Kantem je disjunkce mezi bytím o sobě a myšlením. Zde se však nemáme nechat zmýlit: toto myšlení není myšlením, o němž tvrdil Parmenidés, že je totéž co bytí, rovněž není Descartovým *cogito* a právě tak málo Spinozovou substancí nebo Já, jak je chápali „komentátoři“ a „vylepšovatelé“ vědosloví (přede všemi Schelling). Toto myšlení není určením konečného vědomí, nýbrž myšlením (či lépe: chápáním) autora *Kritiky čistého rozumu*, tj. toho, komu vzešel „transcendentální smysl“. Úloha vědosloví nyní spočívá v tom, poskytnout tomuto myšlení obsah a přede-

5 Guéroult, M., *L'évolution et la structure de la doctrine de la science chez Fichte*, Les Belles Lettres, Paris 1930.

vším podat geni principu jednoty a principu disjunkce mezi bytím a myšlením. Tato geneze se nemůže spokojit se *syntézou post factum*, již nacházíme v Úvodu ke *Kritice soudnosti*, kde Kant spojení mezi bytím a myšlením pouze postuluje.

Tato jednota se nedělí pouze na dva členy, nýbrž na dva základy disjunkce: jednak na bytí (B) a myšlení (M), jednak na x, y, z. Čím jsou x, y a z? Fichte to nikde explicitně neukazuje. *Wissenschaftslehre 1804*² rozvíjí tři schémata, jež vždy obsahují tři elementy, které dovolují určit obsah druhého základu disjunkce, x, y a z.⁶

1. První schéma, jež je konstruováno již v Prolegomenech, můžeme najít již u Platóna, např. (i když jen v náčrtu) na začátku dialogu *Filébo*s. Podle tohoto schématu implikuje kladení pojmu, jenž je členem syntézy, kladení jeho protikladu: kladení jednoty implikuje kladení rozmanitosti, kladení neměnnosti kladení proměnlivosti. To je zákon platónské dialektiky nebo Spinozovy *determinatio*. Bytostnou charakteristikou tohoto schématu je to, že dospívá k výrazu jak v první, tak i v poslední konstrukci vědění ve *Wissenschaftslehre 1804*². Naplňuje tím požadavek vědosloví po systematicčnosti.

Toto první schéma (jež u Fichte zahrnuje tři členy: čistě proměnlivé, jež je protikladné na jedné straně čistému neměnnému a na straně druhé pouze proměnlivému (B/M)) je však čistě *formální* (což je snad důvod, proč je stanoveno již v Prolegomenech tohoto vědosloví): Abychom to vyjádřili slovy třetí a poslední přednášky, schéma klade čistě proměnlivé proti čistě neměnnému,⁷ jednotu proti rozmanitosti a proměnlivosti⁸ – což nyní vyžaduje třetí, zprostředkující člen. Jak již bylo řečeno, bude tedy nyní úlohou vědosloví poskytnout této čistě formě *obsah* (určení její bytnosti a její kvality).

6 K významné úloze těchto schémat (popř. základního schématu, jež je funduje) ve *Wissenschaftslehre 1804*² i ve spise *Die Wissenschaftslehre 1810 im Umriß* srov. Schnell, A., „Schema – Soll – Sein“, in: G. Zöllner, H. G. v. Manz (eds.), *Fichte-Studien*, č. 28, Rodopi, Amsterdam/Atlanta 2006, s. 75–83.

7 *Wissenschaftslehre 1804*², s. 25.

8 *Wissenschaftslehre 1804*², s. 280.

To je funkcí dvou dalších schémat, jež jsou nejprve uvedena nezávisle na sobě (ve IV. přednášce) a z hlediska svého obsahu jsou rozvíjena v oddělení od sebe (druhé schéma od IV. do XXII. přednášky a třetí schéma od XXIII. do XXVIII. přednášky), až jsou konečně „sjednocena“ v předposlední konstrukci, jež je rozvinuta v XXVIII. přednášce.

2. Druhé schéma, jež nám dovoluje spatřit na vlastní oči „samu pravdu“,⁹ chce stejně tak vyhovět předpisu transcendentální filosofie, podle kterého mají být stanoveny *podmínky možnosti* poznání *a priori*, jako dbát na to, že pro myšlení (pro vědomí) je nemožné – kvůli subjekt-objektovému *rozdělení*, jež vyvolává – zachytit princip tohoto poznání (= život, absolutno). Absolutno je situováno vně vědomí, ačkoli víme, že absolutní vědění *existuje* (jinak by Fichte nemohl tvrdit, že Kant *odkryl* transcendentální filosofii). Podmínky bytí a uskutečnění tohoto principu (či absolutního vědění) tedy musí být nalezeny.

Abychom k tomuto principu dospěli, musí být odstraněna překážka, která brání přístupu k němu, či jinak vyjádřeno: musí být zničeno myšlení neboli vědomí (jež zde Fichte nazývá „pojem“). Nyní je zcela jasné, že způsob „porozumění“, které bychom pak měli (jestliže je to možné), by nám neposkytoval žádný náhled „zvenčí“, protože jinak bychom byli stále uvězněni v oddělení, v disjunkci, mezi absolutnem a náhledem. Proto je třeba dospět k náhledu „zvnitř“ – ke způsobu jevení (absolutního vědění), jež Fichte nazývá „jasnost“. To, co je nahlížejícímu jasné, je světlo – a to je tedy důvod, proč Fichte označuje princip jakožto uskutečňující se v nás a pro nás právě jako „světlo“. Nyní se stává srozumitelnou formulace druhého schématu (jež nazýváme „schéma P-S-B“): má-li být (šířit se) světlo (S) – tj. chápání principu –, pak musí být zničeno rozvažovací myšlení (myšlení subjekt-objektového rozdělení), pojem (P); a aby vůbec mohlo být toto myšlení zničeno, musí být nejprve klade-no. Zničení pojmu se rovná vzejití nepojatelnosti, neboli jinak

9 *Wissenschaftslehre 1804*², s. 73.

vyjádřeno: tímto zničením se uvolňuje nepojatelné bytí (B), nositel veškeré reality.

Druhé přednesení *Wissenschaftslehre 1804* může být interpretováno jako komentář tohoto schématu P-S-B. Schéma přivádí k výrazu podmínky náhledu absolutního vědění. Absolutní vědění *existuje*, nemůže být však jako takové kladeno či tvrzeno – jinak bychom propadli dogmatismu (výtku, kterou Fichte směřuje jak ke Spinozovi, tak i k Schellingovi). Stejně tak však nemůže být formulováno výlučně hypoteticky (skrže pouze logické nebo formální podmínky možnosti) – jinak by nebylo pochopitelné, jak z takového hypotetického vědění může plynout vědění, jež je nutné čili apodiktické. Transcendentalismus je nicméně bytostně charakterizován tím, že vyhledává ‚podmínky možnosti‘ poznání. Abychom tedy dbali jak na požadavek existence absolutního vědění, tak i na požadavek náhledu transcendentalismu, musíme vykázat nutnost (čili apodiktičnost) v *samotné hypotetičnosti* – jde tedy o to, aby byla vykázána nutnost a oprávněnost podmínek možnosti (poznání *a priori*).

To je tedy základní idea transcendentální filosofie: absolutní vědění stojí pod hypotetickou podmínkou, jíž samotné je vlastní apodiktický charakter (což je u Fichta vyjádřeno formulí: „Má-li..., pak musí...“). A to je rovněž základní idea samotné filosofie již od doby, kdy se Platónovou zásluhou ustavila: jak sám Fichte tvrdí ve *Wissenschaftslehre 1805* (ve čtvrtém přednesení vědosloví po prvních třech z roku 1804), byl Platón v posuzování vědění jako vlastního předmětu filosofie Kantovi nejbližší.¹⁰ A byl mu rovněž nejbližší v tom, že jako první uznal tuto kategorickou hypotetičnost: Platón netvrdí, že ideje skutečně existují, nýbrž jen říká, že *jestliže* má být poznání možné, musí být předpokládáno bytí o sobě (idejí) – přičemž se hypotetický charakter těchto idejí stává zřetelným tím, že se o nich mluví jen se zdráháním (v dialogích *Kratylos* a *Theaitétos* se na ně rozpomíná jen ve snu, jiné dialogy jako *Faidón* si vypomáhají mýty atd.). U Fichta dospívá

tato idea k výrazu skrže ‚Má-li‘ (Soll), tj. slovem, jímž začíná formulace P-S-B-schématu. Jak je třeba tomuto ‚Má-li‘ rozumět?

Jak víme, podmiňovací souvětí lze v němčině vyjádřit dvěma způsoby: buď tak, že použijeme v podmínce větě spojku „wenn“ (jestliže), nebo tak, že klademe sloveso na začátek věty. Obě formulace však nemají přesně stejný smysl: jak Fichte poznamenává k jedné podmínkové větě začínající slovesem „má-li“, vyjadřuje tato věta nutnost spíše než věta začínající spojkou „jestliže“. ‚Má-li‘ vyjadřuje hypotézu, jež nemá žádný jiný důvod než ten, který se zdůvodňuje skrže sebe sama – a tedy hypotézu, jež v sobě zahrnuje svou nutnost. Formulace, v nichž se vyskytuje ‚Má-li‘, prostupují celou *Wissenschaftslehre 1804*², především tam, kde Fichte přímo používá schéma P-S-B: *Má-li* se světlo projevít, pak musí být pojem zničen atd. Důvod pro toto použití je nyní zcela jasný: je jím vyjádřen princip vědosloví. Jestliže by tento princip byl tvzen kategoricky, bylo by třeba udat podmínku. Pokud by byl naopak stanoven výlučně hypoteticky, neměl by vlastnost principu (víme přece již od Aristotelových časů, že princip poznání musí být „přinejmenším“ tak známý, jako poznané, které zdůvodňuje). A je velmi pozoruhodné, že sám Kant ve své definici transcendentálního poznání, jež byla citována již výše, používá sloveso „mít“.¹¹

En passant je třeba poznamenat, že toto ‚Má-li‘ nevyjadřuje formální abstrakci, jak např. tvrdil Hegel o ‚*má být*‘ (Sollen) v *Základu všeho vědosloví*. Naopak spíše umožňuje tomuto ‚*má být*‘ ze *Základu všeho vědosloví* dodatečně lépe rozumět. Oním ‚Má-li‘ je přivedena k výrazu idea, že zdůvodnění vědění vyžaduje ‚konání‘, ‚činění‘ rozumu, který nejprve klade zdvojení principu v následné konstrukci, aby je pak zrušil (a to dvakrát: ve XIV. popř. XV. přednášce, v nichž je stanoveno živé bytí, nahlížené ve faktickém náhledu; a dále ve XXVI. přednášce,¹² jež poskytuje genetický náhled tohoto živého bytí). Tím se projevuje nikoli abstraktní

10 *Wissenschaftslehre 1805*, s. 7.

11 Srov. již citované místo z *KrV*, B 25: Transcendentální poznání se zabývá „naším způsobem poznání předmětů vůbec, pokud má být toto poznání možné a priori.“

12 *Wissenschaftslehre 1804*², s. 261.

usilování,¹³ které sebe samo zachycovalo jen v nekonečnu, nýbrž náhled transcendentálního principu, jímž zvláštní – *svobodný* – způsob poznání, který je vlastní *rozumu*, vyjadřuje podmínky, jež sice zdůvodňují vědění, avšak nemohou jím být postíženy.

Ačkoli ‚Má-li‘ vystupuje již ve IV. a X. přednášce, teprve v XVI. přednášce se explicitně stává předmětem konstrukce vědění. Proč až na tomto místě? Protože je zde ukázáno, že a jak toto ‚Má-li‘ vytváří náhled živého bytí, který byl zprvu jen fakticky nahlédnut. Tato geneze činí srozumitelným, že živé bytí konstruuje sebe samo (a sice tím, co Fichte označuje jako projekci, jež vyznačuje ‚Má-li‘). Nejpřesnější definicí ‚Má-li‘ se nám proto zdá být následující: ‚Má-li‘ je principem *projekce* vnitřního živého bytí (braného jako *singulum*), sídlící v *ideální* (ne reálné!) sebekonstrukci, kterážto projekce se uskutečňuje podle imanentní bytosti samotného tohoto bytí.

A konečně ještě poznamenejme, že ‚Má-li‘ – tím, že je kladen důraz na (kategorickou) *hypotetičnost* – přivádí k výrazu myšlenku, že náhled se odtahuje (přínejmenším odlučujícím rozvažování); právě toto nazývá Fichte v narážce na slavnou závěrečnou pasáž *Základů metafyziky mravů* „chápání nepochopitelného“.

3. To však není vše. Jak je od XXIII. přednášky jasně patrné, je trojnost, jež je vyjádřena ve schématu P-S-B, znovu přijata ve třetím schématu: Fichte zde podává svou teorii obrazu (jež je poprvé zmiňována již ve VI. přednášce a dále prochází celou *Wissenschaftslehre 1804²*), jež obsahuje tři elementy: zobrazené, obraz a obraz obrazu (nakolik zdůvodňuje zobrazené).¹⁴

13 Další výklady *Wissenschaftslehre 1804²* (především od XVIII. přednášky) ukazují zcela jasně, že se při tom skutečně nejedná o abstraktní ‚má být‘. Fichte se zvláště pokouší vysvětlit, jak v ‚Má-li‘ možnost stanoveného náhledu již zahrnuje jeho skutečnost (a nutnost) – výklad, jenž vede k rehabilitaci (po Kantovi!) principu ontologického důkazu existence Boha (v XXVII. přednášce). Srov. k tomu Fabinelli, F., „La réhabilitation fichtéenne de l’argument ontologique“, in: J.-C. Goddard, A. Schnell (eds.), *L’Être et le phénomène: La Doctrine de la Science de 1804 (deuxième version) de J. G. Fichte*, Vrin, Paris 2008.

14 K Fichtovu učení o obraze srov. Schnell, A., „La doctrine fichtéenne de l’image“, in: A. Schnell (ed.), *L’Image*, Vrin, Paris 2007, s. 47–63; a dále Bertinetto, A., „Philosophie

Myslet znamená pro Fichta zobrazovat, takřkajíc zdvojit obrazem to, čím se myšlení zabývá (das Gedachte). Tento obraz je však jen *vyobrazením* (Abbild) myšleného, není s ním identický, je právě *pouze* obrazem – a musí proto být zničen. Toto zničení není nic jiného než pochopení zákona zobrazování: to, co zbývá, není myšlené, ani myšlení, nýbrž nahlížení („*in-spectio*“) – náhled „předvědomého“ chápání. Chápání není *výsledkem* tohoto zničení, nenásleduje po něm, nýbrž naopak implikuje zničení obrazu.

Můžeme však nyní přiřadit tři elementy schématu P-S-B členům třetího schématu (fichtovské teorie obrazu)? Skutečně tomu tak je: „P“ odpovídá obrazu, „L“ pak obrazu obrazu a „B“ zobrazenému. A teprve nyní se skrze tuto teorii obrazu stává zcela jasným, co znamenalo zničení pojmu: obraz se jeví jako obraz pouze tehdy, když si je „vědom“ toho, že je obrazem (a že se proto jako obraz zničí ve prospěch toho, co se jím zobrazuje). To, co po tomto zničení zbývá, není nějaké nic, nýbrž zákon zobrazování (= světlo).

Jak jsme se již zmínili, jsou druhé a třetí schéma sjednocena v předposlední konstrukci vědění (tj. v XXVIII. přednášce, bezprostředně před dedukcí fakticity). A to tak, že Fichte sice připouští, že to *my* jsme objektivovali rozum (jako „zjednávání se vnitřně nahlížejícím“), avšak doplňuje, že jsme nuceni tuto objektivaci zničit, abychom se mohli rozplynout v *jednom* rozumu – což je postup, jenž nám poskytuje náhled rozumu a z něj vyplývá, že se rozum „jako původní zjednávání se“ rozplývá „v našem *dodatečně zjednávajícím obraze*“.¹⁵ Teprve zde (v bodě sjednocení učení o pravdě a učení o jevení) se dospívá ke sjednocení dodatečné konstrukce a konstrukce samé, kde se rozum stává (absolutním) Já.

* * *

de l’imagination – philosophie comme imagination. La *Bildlehre* de J. G. Fichte“, in: J.-C. Goddard, M. Maesschalck (eds.), *Fichte. La philosophie de la maturité (1804–1814). Réflexivité, Phénoménologie et Philosophie*, Vrin, Paris 2003, s. 55–74.

15 *Wissenschaftslehre 1804²*, s. 278.

Jiná bytostná úloha vědosloví jako transcendentální filosofie se týká zdůvodnění faktu, že poznání je vždy pouze *fenomenální*. V protikladu ke Kantovi, jenž se spokojuje s tím, že toto pouze stanovuje, poskytuje pro to Fichte ve *Wissenschaftslehre 1804*² genetické zdůvodnění. Schéma P-S-B může být totiž formulováno následovně: Má-li se uskutečnit transcendentální vědění, musí být fenomén zničen – a aby mohl být zničen, musí být nejprve kladen. *Princip* fenoménu v kantovském smyslu označuje Fichte jako „faktum“: fenomén (ve Fichtově smyslu) je skutečně faktem, jež rezultuje z činnosti Já, a tedy nikoli „datem“, jež by ho afikovalo zvenčí.

Korelát – či druhý člen disjunkce – tohoto fenoménu-faktu je vědomí, myšlení empirického Já. Pro ně platí přesně to samé jako pro fenomén – vyjádřeno slovy schématu P-S-B: Má-li být absolutní Já (jež Fichte na konci *Wissenschaftslehre 1804*² identifikuje se světlem), pak musí být empirické Já zničeno, a aby mohlo být zničeno, musí být nejprve kladeno.

Poslední bod se týká vztahu mezi transcendentálními podmínkami a bytím či „realitou“. Fichte podotýká, že Kant již tuto souvislost nastolil v *Kritice čistého rozumu*, v kapitole o ontologickém důkazu.¹⁶ Avšak rovněž ona zde byla jen fakticky stanovena a její genetické vyvození je tedy úlohou vědosloví. Tato geneze je provedena v několika stupních. Aníž se zde budeme jednotlivým stupňům detailně věnovat, můžeme je stanovit následovně: deduce bytí o sobě ve schématu P-S-B čtvrté přednášky a stejné tak bytí, jež je třikrát geneticky vyvozeno, ve XIV. a XV., ve XXI. a konečně ve XXVI. přednášce: nejprve živé bytí, nahlížené ve faktickém náhledu (XI. konstrukce); dále bytí vědění jako ne-sebegeneze (XVI. konstrukce) a konečně účinné a živé bytí, jež je nahlíženo v genetickém náhledu (XXI. konstrukce). (Jak vidíme, odpovídají tyto geneze vždy první konstrukci třetího, čtvrtého a pátého kvintetu v celku 25 konstrukcí vědění.)

16 Srov. *Wissenschaftslehre 1804*², s. 230 n.

V této poslední konstrukci¹⁷ je explicitně stanovena jednota prvního schématu a schématu P-S-B. Bytí „odpoutané“ zničením pojmu je ve skutečnosti dvojí: mrtvé a živé – tzn. na jedné straně nositel onoho „jest“, reality, a na druhé bytí Boha, principu. Jedním jediným rázem se odpoutává bytí jako nositel reality (to proměnlivé prvního schématu) i živé bytí (to čisté neměnné téhož schématu) jako absolutní bytí světa.

* * *

Vědosloví se tedy prokazuje jako učení o rozumu, jehož zakládající charakter paradoxně spočívá ve zničení pojímání (pojmu). Toto zničení se i zde uskutečňuje ve dvou krocích: nejprve tím, že je prokázáno, že a jak vykázaním *hiatus irrationalis*, jenž je charakterizuje, berou za své rozličné formy realismu a idealismu (VII.–X. konstrukce), a pak tím, že je na nanejvýš důležitém místě *Wissenschaftslehre 1804*² (totiž ve XXVII. přednášce)¹⁸ vykázano, že náhled faktu, že rozum je absolutním principem své vlastní existence (*přičemž zde jde o náhled samotného vědosloví*, k němuž vystoupíme až na úplném konci fenomenologie – jde zde o XXIII. konstrukci vědění), se nevyjevuje bezprostředně v sobě samém, nýbrž že nyní opět touží po sestupu k předchozí konstrukci (tj. k poslednímu zbavujícímu principu geneze, jenž spočíval v – *ontologickém* – důkazu *existence* vidění) atd. Fenomenologie je tím již uzavřena a završena před XXIV. konstrukcí (ve XXVIII. přednášce), která obsahuje vlastní učení o rozumu.¹⁹ Ta sama předchází dedukci fakticity, jež se vrací k první konstrukci Prolegomen – a jež proto dokončuje určení bytnosti a kvality našeho prvního schématu a dospívá tak k cíli, jež si vědosloví stanovilo na konci Prolegomen.

17 Míněna je zde tedy XXI. konstrukce, již nalzáme v XXVI. přednášce *Wissenschaftslehre 1804*², s. 262 n.

18 *Wissenschaftslehre 1804*², s. 273 n.

19 *Wissenschaftslehre 1804*², s. 278 n.

25 konstrukcí *Wissenschaftslehre 1804*²

Přednáška	Konstrukce	Členy disjunktce	Princip jednoty
III	první konstrukce (Prolegomen)	neměnné a proměnlivé	čisté proměnlivé
IV	druhá konstrukce	A a bod	bod jednoty mezi A a bodem
IV–VI	třetí konstrukce	formální pojem (p) a formální bytí (b)	formální světlo (S)
VII	čtvrtá konstrukce	členy <i>Skrze</i> : jednota a disjunktce [obrazu světla (emanence) a světla samého (imance)]	prapojem (P)
VIII	pátá konstrukce	prapojem (P) a absolutní realita (R)	absolutní světlo (S)
IX–X	šestá konstrukce	život (O) a <i>Skrze</i> (B)	jednota života a <i>Skrze</i> („Má-li“)
XI	sedmá konstrukce	jednota života a <i>Skrze</i>	nižší idealismus (energie reflexe = vědomí = Já)
XI	osmá konstrukce	jednota života a <i>Skrze</i>	nižší realismus (život absolutně o sobě, nezávisle na <i>Skrze</i>)
XII–XIII	devátá konstrukce	názor a pojem	vyšší realismus = objektivismus (zničení vědomí neboli Já)
XII–XIII	desátá konstrukce	názor a pojem	vyšší idealismus = subjektivismus (sebevědomí)

Přednáška	Konstrukce	Členy disjunktce	Princip jednoty
XIV–XV	jedenáctá konstrukce	Vnitřní a vnější život života = imanentní a emanentní forma existence	živé (ve <i>faktickém</i> náhledu nahlédnuté) bytí
XVI–XVII	dvanáctá konstrukce	existence (E) a bytnost (B)	„Má-li“
XVIII	třináctá konstrukce	sebekonstrukce bytí [= jednota vnitřního bytí/„Má-li“ a (nového) „Má-li“]	Jako (= „Má-li“ jako „Má-li“) = princip formálního vidění
XVIII–XIX	čtrnáctá konstrukce		Od
XIX–XX	patnáctá konstrukce (viz konstrukci Prolegomen)	disjunktce a jednota v Od	Od onoho Od : jednota absolutní geneze a světla
XXI	šestnáctá konstrukce	<i>rozvažování, rozum, bytí</i>	Bytí vědění (= ne-sebegeneze)
XXII	sedmnáctá konstrukce		Vědění = My (pouze faktická reflexe o postupu vytváření náhledu bytí vědění)
XXIII	osmnáctá konstrukce	My, intuice, intuice intuice	jistota jako obsah tohoto náhledu
XXIV	devatenáctá konstrukce	zákon, faktum	zákon zákonnosti = absolutní zákon, podle kterého se vědění ve své bytnosti projikuje (= <i>forma</i> náhledu sebe-projekce vědění)

Přednáška	Konstrukce	Členy disjunkce	Princip jednoty
XXIV–XXV	dvacátá konstrukce	to původní, obraz	absolutní vědění (ve svém obsahu)
XXVI	dvacátá první konstrukce	dvě formy vidění a bytí	vnitřní <i>bytnost</i> vidění (silové a živé, bytí nahlédnuté v genetickém náhledu)
XXVII	dvacátá druhá konstrukce		<i>existence</i> vidění: poslední odčizující princip tvoření (ontologický důkaz)
XXVII	dvacátá třetí konstrukce		náhled vědosloví: rozum je absolutním principem své existence
XXVIII	dvacátá čtvrtá konstrukce	rozum (subjekt), rozum (objekt)	Já = sebetvoření rozumu = sebechápání rozumu
XXVIII	dvacátá pátá konstrukce (= konstrukce Prolegomen)	proměnlivé a neměnné	dedukce fakticity

Přeložil Richard Zíka

Dodatek